

KRÁTKY ETYMOLOGICKÝ ÚVOD DO RUSKEJ KRIUKOVEJ NOTÁCIE

*Staro- a strednobyzantská notácia*¹

Najstaršie štádium byzantského systému neumov, tzv. starobyzantská notácia, je zachovanými rukopismi doložená od polovice 10. storočia až do 12. storočia ako dynamicky sa rozvíjajúci systém. Rozlišujeme dva hlavné varianty, tzv. typy Coislin a Chartres. Oba vychádzajú z rovnakého prazákladu a majú spoločné mnohé zo základných znakov.

Starobyzantskej notácii chýba diastematická presnosť a určitosť, charakteristická pre novšie notačné systémy. Nemožno ju však označiť výslovne ako adiastrumatickú, keďže v jej základoch už je prítomný intervalový princíp,² ktorý neskôr prevládol a bol spresnený. Starobyzantské neумы zachytávajú vektor pohybu melódie, dĺžky slabík, akcentáciu a niektoré detaily ornamentácie. Ich plná informačná hodnota sa však prejavuje až pri celých motívoch alebo formulách. Ak aj neумы neboli presné vo vzťahu k jednotlivým tónom, ako postupnosť znakov boli schopné presne kódovať v rámci daného hlasu známe akcentačné postupy, kadencie a neskôr celé melodické formuly, a to aj s potrebnou flexibilitou pri kólach s rôznym počtom slabík a odlišnou distribúciou prízvukov. Neumové znaky totiž niesli nielen informáciu o tóne či motíve nad slabikou, ale aj určovali ich funkciu a pozíciu v kontexte formuly. Kantor disponujúci poznaním formulového „slovníka“ jednotlivých hlasov vedel teda v neumovej šifre spoznať konkrétnu formulu a aj aktuálny spôsob jej realizácie.

Vzhľadom na to, že dnes nedisponujeme primárnym poznaním formulového slovníka starobyzantského oktoichu, nie je možné „čítať“ a rozumieť starobyzantským neumom s úplnou spoľahlivosťou. Približná rekonštrukcia melódie sa realizuje porovnaním s novšími prameňmi.

Diastematicky presná notácia, označovaná dnes ako strednobyzantská, sa objavuje v 12. storočí ako završenie niekoľkých vývojových krokov procesu spresňovania. Nejde o náhlu reformu, niekoľko desaťročí sa paralelne používali rukopisy so starou aj novou notáciou, dokonca v rámci jedného rukopisu nachádzame notáciu rôznych vývojových štádií. Prechod k diastematicky presnej notácii teda nebol spojený s radikálnymi zmenami v melódiách.

Jeden z typických prechodov od starej notácie k novej možno ilustrovať v situáciách, keď je starobyzantská notácia len doplnená novými znakmi.³ Vývojový posun novej notácie voči staršiemu systému typu Coislin tu s istou dávkou zjednodušenia možno charakterizovať v nasledujúcich bodoch:

1. Existujúce intervalové znaky dostali definovanú svoju presnú hodnotu.
2. Definoval sa systém „skladania“ intervalových hodnôt viacerých znakov tak, aby bolo možné vyjadriť presne každý potrebný interval v rámci stupnice hlasu.
3. Pôvodné jednoduché intervalové znaky starobyzantskej notácie sa v rukopise opravili alebo doplnili v súlade s bodmi 1., 2.
4. K neumom bez intervalovej hodnoty alebo neumom vyjadrujúcim viactónový motív sa pripísali intervalové znaky, ktoré „tľmočili“ význam pôvodného znaku. V mnohých prípadoch sa tak pôvodný znak stal informačne nadbytočným. Väčšinou sa však písal naďalej ako zjednocujúca „nemá“ šifra pre konkrétny motív alebo skupinu motívov.

¹ cf. Christian Troelsgård, *Byzantine neumes*, MMB Subsidia IX, Museum Tusulanum Press, Copenhagen, 2011, str. 23-34.

² Tj. neumový znak označuje intervalovú zmenu oproti predošlému tónu.

³ Cf. *Heirmologium Sabbaiticum*, ed. J. Raasted, MMB Facsimiles vol. 8, Copenhagen 1968.

Strednobyzantská notácia bola na jednej strane nástrojom na fixáciu tradičných melódii a ich ochranu pred deformáciami. Na druhej strane práve vďaka svojim širším možnostiam otvorila dvere novým kompozíciám a kalofónii, čo naopak spätne vplývalo na jej charakter. Považujeme preto za potrebné veľmi opatrne rozlišovať ranú strednobyzantskú notáciu od jej neskorších rozvinutých variantov.⁴

Strednobyzantská notácia bola dynamickým systémom, ktorý prešiel určitým vývojom. Intervalová hodnota neumov sa síce už nemenila, ale výrazný posun nastal vo vnímaní už spomínaných „nemých“ znakov. Ich pôvodný melodický význam upadal do zabudnutia⁵ a zároveň získavali význam nový – ako usmernenie pre výraz, rytmus a ornamentáciu, prípadne od 16.-17. storočia ako stenografická šifra pre exegézu (ornamentované rozšírenie pôvodnej melodickéj kostry). K pôvodnej obmedzenej množine nehlasných znakov pribúdali desiatky nových, buď prevzatých z typu Chartres⁶ alebo „vynájdene“ vzdelanými pisármi.

Transkripcia strednobyzantskej notácie

Strednobyzantská notácia je pre nás vďaka diastematickej určitosti v zásade čitateľná. V r. 1935 bola vydaná príručka,⁷ ktorá zhrnula a písomne kodifikovala ustálené konvencie prijaté vedcami v projekte Monumenta Musicae Byzantinae (MMB) a na niekoľko ďalších desaťročí sa stala fundamentálnym východiskom vedeckých transkripcií.

Postupom času sa však začali ukazovať nedostatky tejto konvencie najmä v otázkach rytmiky a výrazu. Za jeden z koreňov nezrovnalostí považujeme skutočnosť, že pri tvorbe systému transkripcie sa vo veľkej miere vychádzalo z teoretických prác autorov z 15.-16. storočia. Na jednej strane ich vzletný štýl vyjadrovania často skôr zahmlieva než vysvetľuje, na druhej strane aj v prípade presných opisov môže byť zavádzajúcim anachronické aplikovanie princípov 15. storočia na zápis v rukopisoch 12.-13. storočia.

Samotné určenie intervalových hodnôt neumov je dnes mimo pochybností, ale kvôli evidentnej spornosti rytmických a výrazových pravidiel sa v kruhoch okolo MMB prijala nová konvencia rytmicky nešpecifikovanej transkripcie len pomocou notových hlavičiek (tj. bez určenej dĺžky) alebo písmenami tónov, avšak aj s prepisom pôvodných neumov. Hoci súhlasíme s tým, že je potrebné uvádzať pôvodný neumový zápis, rezignáciu na rytmickú hodnotu považujeme za zbytočnú a unáhlenú.

⁴ Od cca. 15. storočia sa hovorí o tzv. novobyzantskej notácii. Jej princípy sú však podobné strednobyzantským a nie je možné presne určiť hranice medzi nimi. Troelsgård (2011) preto najnovšie upúšťa od pojmu *novobyzantská* a hovorí len o „poslednom štádiu strednobyzantskej notácie“.

⁵ Teoretici 15. storočia (MMB, Corpus Scriptorum de Re Musica, vol. 1-5) zhodne charakterizujú nehlasné neumy ako zabudnuté dávne chironomické znaky. Tento názor považujeme za sporný a už za výsledok určitej bezradnosti pri ich porozumení v 15. storočí.

⁶ Strednobyzantský systém notácie bol primárne postavený na type Coislin. Typ Chartres cca. v 12. storočí vyšiel z používania.

⁷ H.J.W. Tillyard, *Handbook of the Middle Byzantine neumes*, MMB Subsidia I, Copenhagen 1935.

Otázke rytmiky byzantských spevov sa venovali mnohí autori. Chceli by sme upriamiť pozornosť na troch, ktorí nezávisle od seba a rôznymi cestami dospeli k prekvapivo podobným výsledkom. Hoci ako jednotlivci zatiaľ nenašli širšiu odozvu,⁸ zhoda a konzistentný charakter ich výsledkov nemôžu ostať nepovšimnuté.

Prvým z nich je holandský muzikológ Jan van Biezen,⁹ ktorý vyslovil hypotézu o „binárnom rytme“ byzantských hymnov a v súlade s ňou určil dĺžky nôt pri všetkých základných neumových znakoch. Samotná „binárna“ hypotéza si síce vyžaduje viaceré upresnenia a systematickú analýzu prípadov trisemickej stopy, ale ide o pravidlo, ktoré napriek výnimkám predstavuje hymnografický štandard.

Porovnávaním zhodných melodických formúl, ktoré sa mierne líšia v počte slabík a rozmiestnení prízvukov, riešil otázku rytmiky byzantských spevov I. Arvanitis.¹⁰ Podobne ako J. van Biezen prichádza ku kľúčovému záveru, že dominantným organizačným princípom v štruktúre piesní je disemická stopa. Dĺžky slabík určuje rovnako ako J. van Biezen, ale dĺžky nôt vo viactónových motívoch nad slabikou často necháva v pomeroch určených starou konvenciou MMB. Navyše sa usiluje prepisovať niektoré neумы aj s ich ornamentačným rozmerom, ktorý však v konkrétnych prípadoch považujeme za nedostatočne podložený.

Treťou z autorov je Marina Shkolnik,¹¹ ktorá vychádza z predpokladu kontinuity ruskej tradície cirkevného spevu a neumového zápisu od 11. do 17. storočia. Napriek vývoju nápevov a čiastočne aj melodického významu neumov, rytmická hodnota neumových znakov a samotná rytmika spevov ostala vo veľkej miere zachovaná. Na základe tohto predpokladu určuje rytmickú hodnotu byzantských neumov podľa ich ruských ekvivalentov zo 17. storočia. Akokoľvek anachronický by sa mohol zdať tento postup, v jeho prospech hovorí prítomnosť všetkých jednoduchých melodických motívov.¹² Závery ku ktorým autorka prichádza sú až na niekoľko drobností zhodné so závermi J. van Biezena.

Je vylúčené, aby k takejto zhode troch nezávislých autorov a postupov mohlo prísť náhodou. Syntézu spomínaných troch teórií preto akceptujeme ako fundamentálnu odpoveď na otázku rytmiky byzantských spevov, platnú minimálne v sylabických spevoch irmologiona a stichiraria. Hoci neodmietame rozmer ornamentácie, v záujme prehľadnosti a jednoznačnosti transkripcie dávame prednosť striednosti J. van Biezena a M. Shkolnik.

⁸ Teória J. van Biezena predstavuje samostatnú kapitolu v najnovšej Troelsgardovej knihe (2011, str. 36 a 48).

⁹ Jan van Biezen, *The Middle Byzantine Notation of Manuscript H*, Bilthoven 1968.

Cf. *Der Rhythmus der byzantinischen Hymnen*, <http://www.janvanbiezen.nl/beitrage.pdf> (17.12. 2012).

¹⁰ Ioannis Arvanitis, *The rhythmical and metrical structure of the Byzantine Heirmoi and Stichera as a Means to and as a result of a New Rhythmical Interpretation of the Byzantine Chant*, Acta Musicae Byzantinae VI, Iași 2003 (v rumunčine Acta Musicae Byzantinae III, Iași 2001).

¹¹ Marina Shkolnik, *Some Principles of Rhythmic Organization in Byzantine Music*, Cantus Planus, Sopron 1995, str. 537-553.

¹² Neprijateľnosť konvencie MMB a mnohých ďalších je zrejmá z toho, že ich rytmická abeceda obsahuje mnoho zložitejších rytmických motívov a zároveň neobsahuje viaceré elementárne motívy.

Ruská adaptácia byzantských spevov

Ruská cirkev prevzala v 10.-11. storočí grécky systém spevov aj s notáciou. Ruská neumová notácia je teda vo svojej podstate starobyzantská. Je zaujímavé, že obsahuje prvky, ktoré sú doložené len v najstarších byzantských rukopisoch 10. storočia a neskôr sa strácajú. O. Strunk¹³ preto usudzuje, že základy ruskej notácie musia vychádzať z gréckych prameňov polovice 10. storočia alebo starších.¹⁴

Na druhej strane prekvapujú ruské znaky, ktoré sa v byzantskom systéme objavujú až v 11. storočí. Ruské neumové pramene, ktoré sa nám zachovali, tak predstavujú zmiešaný systém archaickej notácie typu Coislin a vybraných novších prvkov, ktoré boli adaptované vlastným spôsobom. Z toho dôvodu zrejme nie je možné nájsť jedinú presnú byzantskú predlohu ruských kníh na spev.

Paralelné prepisy staroruských a byzantských irmosov a stichír väčšinou vykazujú vysokú mieru súladu,¹⁵ na základe čoho možno právom predpokladať, že ide o zápis približne rovnakých melódií.¹⁶ Samozrejme, nemožno vylúčiť, že postupom času sa ruský spev mohol čiastočne odkloniť od svojho pravzoru. Diastematicky nepresná notácia umožňovala obmedzený vývoj melódií bez rozporu¹⁷ s daným neumovým zápisom a významom jednotlivých neumových znakov.

Pôvodná ruská adaptácia starobyzantskej notácie sa používala až do polovice 15. storočia, keď ju nahradil nový systém. Reforma priniesla nové tvary jednotlivých neumov a vynechanie niektorých menej používaných znakov z „abecedy“. Na mnohých miestach po reforme nachádzame odlišné grafické formuly, čo naznačuje, že určite nastali aj zmeny v melódii. Ak sa aj grafické formuly zachovali, boli upravené a normalizované, takže poreformné popevky majú menej nepravidelností. Vo svojom charaktere však aj reformovaná *znamenná* notácia ostala starobyzantskou a melódiu kódovala po celých formuliach. Až na niekoľko výnimiek si jednotlivé znaky zachovali svoj pôvodný význam. Melodické zmeny sú teda predovšetkým zmenami v slovníku melodických formúl.

Z historických prameňov nemožno zistiť, čo presne bolo motívom reformy notácie, ani rozhodnúť, či zmena notácie viac reflektovala už existujúce zmeny melodiky, alebo sa naopak až a najmä jej prostredníctvom zaviedli nové melódie. Na základe našich doterajších analýz však môžeme konštatovať, že zmeny v melodike sa neprejavili v každom hlase rovnako. Kým napríklad v 3. hlase veľká časť nových znamenných popevkov až prekvapivo dobre zachováva pôvodnú byzantskú melódiu, v 4. hlase sú zmeny revolučné. Analýza irmosov Kvetnej nedele (4. hlas) pritom ukazuje prekvapivú podobnosť znamennej melódie s byzantským nápevom zo 17. storočia¹⁸ a súčasnými gréckymi nápevmi v stupnici *legetos*. Sme preto presvedčení, že ruská reforma 15. storočia nebola dôsledkom autonómneho vývoja ruskej tradície vzdiaľujúcej sa od svojich koreňov, ale naopak – vychádzala z pretrvávajúcej komunikácie ruskej a byzantskej tradície liturgického spevu, kde ruská cirkev svojím

¹³ Oliver Strunk, *Specimina Notationum Antiquorum*, MMB Facsimilés VII, Copenhagen 1965, p.suppl. str. 13.

¹⁴ Cf. R. Palikarova Verdeil, *La Musique Byzantine chez les Bulgares et les Russes*, MMB Subsidia III, Copenhagen 1953, str. 35-79; Johann von Gardner, *Russian church singing II*, St. Vladimir's Seminary Press 2000, str. 5-53.

¹⁵ Túto skutočnosť si čitateľ môže overiť napr. na paralelných prepisoch irmosov v monografii M. Velimiroviča. (Miloš Velimirovič, *Byzantine elements in early slavonic chant: The Hirmologion*, MMB Subsidia IV, Copenhagen 1960.)

¹⁶ V prospech toho hovorí aj fyzická prítomnosť gréckeho kléru a kantorov v Rusku a ich aktívna účasť na liturgickom speve.

¹⁷ Po reforme v ojedinelých prípadoch divergencie nápevu a neumového zápisu sa neumový zápis ponechal a vznikli tzv. *licá*, teda formuly, kde sa neумы stali abstraktnejšou šifrou melódie.

¹⁸ Podľa rukopisu Sinai 1477.

vlastným spôsobom čiastočne akceptovala a adaptovala určité novšie prvky, ktoré sa objavili v byzantskej cirkvi v 14.-15. storočí.¹⁹

Prvá fixácia znamenných nápevov diastematicky presnou notáciou sa objavuje až na prelome 16.-17. storočia na juhozápadnej Rusi,²⁰ azda v Lvove alebo Suprasli. Irmosy, spevy oktoichu a niektoré vybrané stichiry sviatkov boli prepísané tzv. kyjevskou notáciou²¹ a v knihách, nazvaných podľa prevažujúceho obsahu Irmologion, sa prepisovali a šíрили v desiatkach a stovkách kusov. Naše doterajšie analýzy ukazujú, že obsahom irmologionov je (okrem iného) práve ruský znamenný rospev, a to vo svojej reformovanej podobe.

Čítanie neumov nebolo jednotné vo všetkých detailoch. V Rusku existovalo viacero škôl, ktoré sa medzi sebou líšili v interpretácii niektorých znakov a formúl. Ruténske irmologiony zachytávajú interpretáciu jednej z takýchto škôl a líšia sa preto čiastočne od dominantnej ruskej tradície 17.-18. storočia. Ich nesmierna hodnota je v tom, že ide o najstaršiu fixáciu znamenného rospevu²² zachytávajúcu archaické prvky, ktoré sa v novšej ruskej tradícii už nezachovali. Slabšou stránkou ruténskych transkripcií však je bezradnosť pri interpretácii niektorých menej známych popevkov, nepresnosti vzniknuté snahami o redukciu *chomonie* a značne obmedzené množstvo stichír v irmologionoch.

Komparatívna analýza starobyzantských a ruských neumov

Skúmanie vzťahu medzi starobyzantskou a ruskou notáciou, pred- aj poreformnou, je téma, ktorej sa už venovali mnohí autori. Spomedzi nám známych prác spomenieme autorov ako M. Velimirovič,²³ R. Palikarova-Verdeil,²⁴ K. Floros,²⁵ J. von Gardner,²⁶ G.V. Aleksejeva²⁷ a predovšetkým M. Shkolnik.²⁸ Cieľom nášho článku je stručne, kriticky zhrnúť známe skutočnosti a obohatiť ich o poznatky získané vlastnou komparatívnou analýzou rôznych liturgických spevov s primárnym využitím zatiaľ málo známeho ruténskeho „čítania“ znamenného rospevu. Chceme pritom poukázať na kontinuitu alebo zmenu významu²⁹ jednotlivých neumových znakov od starobyzantských prameňov až po reformovaný ruský znamenný rospev v ruskej a ruténskej redakcii.

¹⁹ Ночи сѹ змены в вѹзѹнтскѹй мелодикѹ доложенѹ аѹ в 14.-15. стороѹи, нѹмозно вѹлѹѹиѹ, ѹе иде о ѹстну традиѹиу старѹшего рѹвѹду. Рогов. Марина Школьник, *Прѹблемы реконструкѹи знаменного роспева XII-XVII веков*, диссертация, Москва 1996, стр. 2-17.

²⁰ Slovo juhozpadn Rus označuje určitý kultúrny priestor charakteristický vlastnou (tzv. rutenskou) liturgickou tradiciou, ktorý sa nachádza na území dnešnej západnej Ukrajiny a priahlych oblastiach okolitých štátov.

²¹ Osobitný variant európskej menzuralnej notácie.

²² V Rusku sa fixácia melódií uskutočnila o niekoľko desaťroi neskôr.

²³ Miloš Velimirovi 1960, str. 94-105

²⁴ R. Palikarova Verdeil 1953, str. 146-187

²⁵ Constantin Floros, *Universale Neumenkunde*, Kassel-Wilhelmshohe 1970.

²⁶ Johann von Gardner 2000, str. 96-116.

²⁷ Г.В.Алексеева, *Византийско-Русская певческая палеография*, Санкт-Петербург 2007, стр. 159-163.

²⁸ Марина Школьник 1996, стр. 74-153.

²⁹ V našej práci sa nezaoberame (alebo len obmedzene) kaligrafickou stránkou

V našom výskume sa obmedzujeme na irmosy a stichiry so sylabicko-neumatickým nápevom³⁰ a na základné neumové znaky³¹ „stolpovej“ notácie.³² Význam poreformných neumov určujeme podľa základných príručiek na spev podľa neumov³³ a podľa našich rozsiahlych porovnaní neumových zápisov s ruténskou transkripciou v kyjevskej notácii.

Základným predpokladom pre úspešnú komparatívnu analýzu je správna identifikácia gréckeho ekvivalentu pre jednotlivé ruské neумы. V prípade frekventovaných znakov a evidentnej grafickej podobnosti spravidla niet pochybností o vzájomnom vzťahu, navyše ide o skutočnosti dostatočne preskúmané a potvrdené inými autormi. Zložitejšími sú situácie, keď grafická podobnosť nie je zrejماً alebo ak je zdanlivá grafická podobnosť zavádzajúca. Vtedy je potrebná opatrnosť a ekvivalencia konkrétnych znakov z dvoch systémov musí byť podložená početnými konkrétnymi príkladmi – gréckym a slovanským variantom rovnakého kóla/verša a aj zhodnou pozíciou či funkciou znaku v kontexte melodickéj formuly.

Pri porovnávaní významu neumových znakov využívame tzv. progresívno-retrospektívnu metódu, pri ktorej postupujeme „от известного к известному через неизвестное, заполняя пятистолетний промежуток между читаемыми напевами.“³⁴ Zároveň, ak nie je zrejмый opak, držíme sa predpokladu priamej interpolácie:

a) Ak je význam starobyzantského znaku v strednobyzantskom čítaní **zhodný** s ruským neumovým znakom reformovaného systému (v ruskom alebo ruténskom čítaní), predpokladáme, že význam daného znaku bol nemenný počas celého sledovaného obdobia.

b) Ak sa byzantský a ruský význam znaku **nezhodujú**, je potrebné v rámci možností rekonštruovať a vysvetliť, ako a prečo sa vývojová zmena uskutočnila, pričom najvyššiu pravdepodobnosť majú priame vývojové línie bez obchádzok.

Okrem vlastného melodického významu neumových znakov je dôležité sledovať ich štruktúrotvornú funkciu v melodických formuliach a spôsob i frekvenciu ich použitia. Ide o detaily, ktoré sú napriek svojej nenápadnosti často kľúčové.

³⁰ Nápev, kde štandardne (tj. s obmedzeným počtom výnimiek) jednej slabike zodpovedá jeden neumový znak.

³¹ Nechávame bokom thematismy, iné dlhšie melizmatické motívy a niektoré zriedkavé znaky.

³² Nechávame bokom „veľký rospev“, demestvenný, púťový a bulharský rospev, ktoré síce využívajú mnohé znaky znamennej notácie, ale s odlišnou „gramatikou“.

³³ напр. Е. Григорьев, *Пособие по изучению церковного пения и чтения*, Riga 2001, str. 241-254.

³⁴ М. Shkolnik 1996, str. 10.

Ruské neumové znaky ³⁵

Z rytmického hľadiska môžeme väčšinu základných znakov ruskej notácie rozdeliť na krátke (dĺžka 1, *chronos protos*), dlhé (s dvojnásobnou dĺžkou 2) a prídavné (nestoja samostatne).

Krátke znaky

1a Stopica // Стопица

Najstaršie byzantské pramene z 10. storočia sú typické neúplnou notáciou:

Čestnějšíju cheruvím, 6. hlas (Veľký Piatok, 9. irmos):

P55	\	>		↗	>		↗	>	↗	>	\	//	
E54	\	>	>	↗	>	>	>	↗	>	↗	>	//	
LГ67	\	>	↗	—	↗	—	—	>	↗	>	↘	>	//
M110	\	>	↗	>	↗	>	>	>	↗	>	↘	>	//
M142	∨	>	—	↗	↘	↗	↘	>	↗	>	↘	>	//
S1214	∨	>	↘	↗	↘	↗	↘	↗	>	↗	>	>	//
	και	εν	-δο-	ξο-	τέ	-ραν	α-	συγ-	κρί-	τως	των	Σε-ρα-	φείμ

Neumové znaky nachádzame predovšetkým nad akcentovanými slabikami a v kadenčných postupoch. Nad tzv. sekundárnymi slabikami³⁶ sa buď nenachádzajú žiadne neумы, alebo je nad niektorými z nich *apostrofos* (spravidla len jeden až dva na celý deklamáčny úsek). Takýto zápis zodpovedá melódii zostavenej z nástupných a akcentačných motívov a štandardizovaných kadencií, pričom priestor medzi nimi je *vyplnený* nešpecifikovanou deklamáciou. Znak *apostrofos* použité na označenie deklamácie tu pravdepodobne majú význam *dole* v zmysle „nižšie ako akcent“, teda určujú spev na deklamačnej úrovni.

Na označenie deklamácie sa v 11. storočí začal používať znak *rovný ison* (vodorovná čiara), ktorým sa doplnili slabiky bez neumov a niekedy sa ním aj prepísal pôvodný *apostrofos*, ktorý získal intervalovú hodnotu „nižšie od predošlého tónu“. Napokon sa odlišili pohyb na rovnakej úrovni od pohybu nahor. Pôvodný rovný tvar *isonu*, ešte dlho používaný v notácii typu Chartres, sa stal novým znakom *oligon* (pohyb nahor), kým *ison* (rovno) sa zaokrúhlil. V strednobyzantskom systéme sa pre znaky *apostrofos* a *oligon* definovali presné hodnoty -1 a +1 tón v danej stupnici.

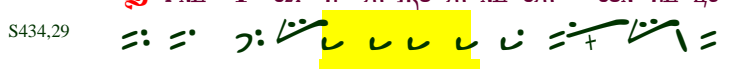

V staroruskej notácii zachovaných prameňov nachádzame už plnú notáciu, teda neumový znak nad každou slabikou. Sekundárne slabiky nesú znak *stopica*, ktorý svojím tvarom zodpovedá byzantskému „okružlemu“ *ison*. Z funkčného hľadiska (*deklamačná výplň*) však ide o stav z obdobia, keď ešte neboli odlišené *ison* a *oligon*, avšak *ison* už existoval popri

³⁵ Na transkripciu melódie budeme využívať kyjevskú notáciu, ktorá je poreformnému znamennému rospevu vlastná, dá sa však použiť aj v prípade byzantských spevov. Podrobnejšie o našich metódach transkripcie do päťlinajkovej notácie cf: D. Pancza, *Die Transkription des Znamenny Rospevs*, Theorie und geschichte der Monodie 6, Wien 2010/Brno 2012, str. 391-412.

³⁶ Slabiky bez prízvuku alebo slabiky, ktorých prízvuk v danom kontexte nie je melodicky zvýraznený.

apostrofe. Stopica si svoj význam zachovala aj po reforme. Ide o znak bez intervalovej hodnoty, ktorý je premostením medzi dvoma vrcholovými motívmi.

Глас 2, ΚΑΝΩΝΑΣ ΠΡΟΕΤΥΚΗ ΒΨΨ, ΠΕΝΤΗ 5

Sav
 Ο άνθραξ τώ Η-σα-ι-α, προ-ο-φθείς, Ή-λι-ος
 S407
 Ⲅ-ΓΛΨ Ι- ΣΛ -Η -Α ΠΡΟ-Α-ΛΨ-ΣΛ ΣΩΛ-ΗΨ-ΙΨ
 S434,29
 J002
 Ⲅ-ΓΛΨ Ι- ΣΛ -Ι- Α ΠΡΟ-Α- ΛΕ- -ΣΛ ΣΩΛ-ΗΨ-ΙΨ

1b Prevodka // Переводка

Znak *Κεντήματα* – (dve) bodky patrí k novej vrstve starobyzantskej notácie. Spojenie *Ἰσον / Ὀλίγον* + *Κεντήματα* predstavuje dva tóny v stúpajúcej postupnosti a nachádza sa najmä na začiatku kólu. V staroruskej notácii ide o zriedkavý znak. Po reforme sa objavuje opäť s približne rovnakým melodickým významom, avšak na odlišných pozíciách. Typickým prípadom je *prevodka* nad posledným znakom formuly, vyjadrujúca melodické premostenie k začiatku nasledujúceho popevku (odtiaľ jej názov). V kadencii zas môže mať dvojnásobnú dĺžku (ako variant *strely*). V najstarších poreformných rukopisoch je *prevodka* častým variantom neskoršej *skamejky* alebo *golubčika*, čo sa aj po reforme udržalo v popevkoch *koleso* a *šibok*.

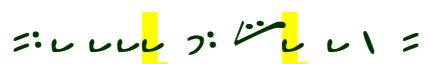
Ned. Myronosičiek, 6. irmos, 2. hlas:

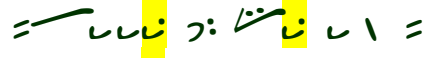
S430,34
 J002
 ΜΑ Ω-ΤΟ ΣΤΩΛ-ΤΕ-Η ΒΩ -

Vel'ký pondelok, 1. irmos, 2. hlas:

S410
 S424
 S429
 ΓΩ-ΠΟ-ΔΕ -ΒΗ ΠΟ- -Η- -ΜΖ ΣΛΛ-ΒΕ ΒΩ ΠΡΟ-ΣΛΛ- -ΒΗ- -ΣΛ.
 J046

Bohojavlenie, 3. irmos, hlas 2:

S408

S429

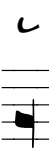

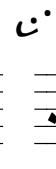

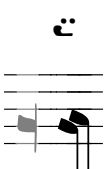

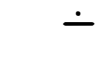
J002

Τῆς ἐπιση-η βο-ρο-πι-ε -μς

J046

Τῆ^ως ἐπι-η-η ...

Tabuľka 1

Rus. 16-17. stor	Paleobyz. arch.	Paleobyz. 11. stor.	P.byz. 11.-12. stor.	Mediobyz.
<p>Στοπιμα </p>	<p>Απόστροφος ></p>	<p>Απόστροφος > Ισον —</p>	<p>Απόστροφος > Ισον Ολίγον —</p>	<p></p>
<p>Переводка </p>			<p>Ισον / Ολίγον + Κεντήματα </p>	<p></p>
<p>Στοπιμα с очком </p>			<p>Ισον / Ολίγον + Κέντημα </p>	<p>Ολίγον + Κέντημα </p>

2a Zapjataja // Запятая

Ruský znak *zapjataja* zodpovedá približne byzantskému znaku *apostrofos* z obdobia, keď sa už objavil *ison*. V zrelej reformovanej notácii *zapjataja* označuje lokálne najnižší tón melódie, teda tón nižší od predchádzajúceho aj nasledujúceho. Na rozdiel od byzantskej notácie, kde sa klesanie tónov zapisuje postupnosťou viacerých *apostrofov*, v ruskej notácii sa *zapjataja* píše **nepovinne** len na poslednej, najnižšej slabike klesania. *Zapjataja* na začiatku piesní označuje neprízvučnú prvú slabiku.

Avgustu jedinonačal'stvujušču, 2. hlas, 25.12.

Mέ-γα σου

Am

Vi

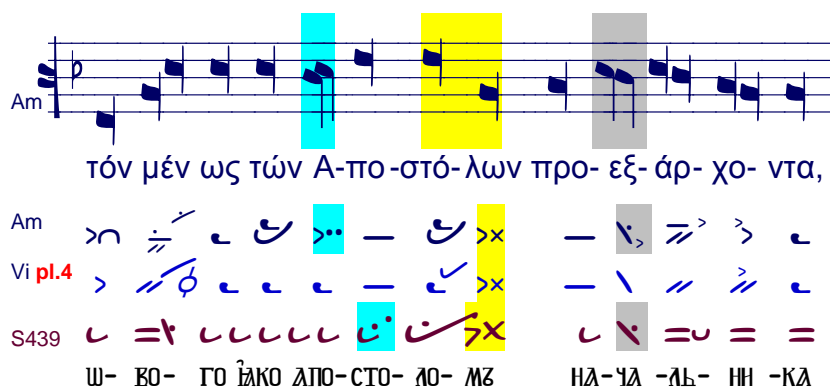
S439

БѢ - -АН- А

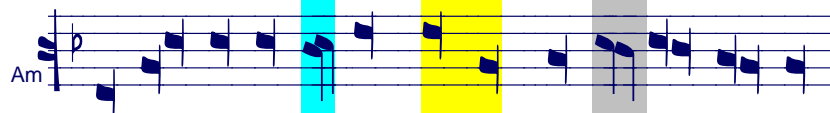
2b Zapjataja s kryžem // Запятая с крыжем (Челюстка)

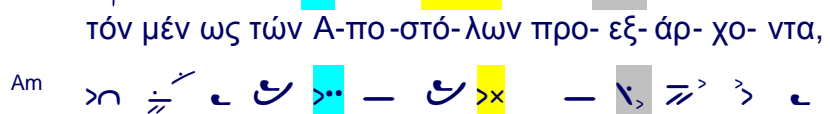
Apostrof s chamilou označuje v starobyzantskom systéme nízky tón v spodnom tetrachorde alebo väčší skok nadol, v strednobyzantskej notácii upresnený na kvintu. V ruskom systéme si *zapjataja s kryžem* zachovala pôvodný starobyzantský význam. V prvých poreformných rukopisoch sa miesto *zapiatej s kryžem* písala *čel'ustka*, čo ostalo reliktné zachované aj neskôr (napr. v popevku *koleso*).

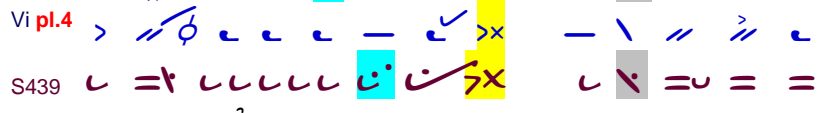
Глас 2, самоподобен Киими похвальными венцы

тὸν μὲν ὡς τῶν Α-πο-στό-λων προ-εξ-άρ-χο-ντα,

Am

Vi pl.4

S439

Ш- ВО- ГО ІАКО АПО-СТО- ЛО- МЪ НА- ГА -АЪ- НН -КА

2c Golubčik // Голубчик

Grafický ekvivalent *golubčika*, znak *Απόστροφος + Κεντήματα* sa nenachádza v byzantských prameňoch 10. storočia. Objavuje sa až vo fáze plnej notácie ako označenie stúpajúcej dvojice nôt, spravidla na mieste pôvodného jednoduchého *apostrofu*. *Κεντήματα* sú väčšinou doplnené ako pomocný tón na preklopenie terciového intervalu. Neskôr sa časť *apostrofov* s *dvojbodkami* prepísala kombináciou *Όλίγον+Κεντήματα* (porov. Príloha 4b), čím sa začal rozlišovať vzťah k výške predošlého tónu.

Staroruská notácia prevzala byzantský *Απόστροφος + Κεντήματα* na konci jeho druhej vývojovej fázy. Svoj význam si zachoval aj po reforme, hoci v niektorých raných poreformných rukopisoch sa miestami nahrádzal *prevodkou* alebo *skamejkou* z podobných dôvodov ako v starobyzantskej notácii. V konečnom dôsledku teda ruský *golubčik* nereflektuje výšku predošlého tónu (tj. *zapjataja* v základe neimplikuje pokles o tón), ale naopak, je zameraný k nasledujúcemu, ktorý je vždy vyšší.

Podobne ako v byzantskom systéme, prítomnosť dvojbodky pri *zapjatej* nebola povinná. Preklopenie terciového intervalu skokom alebo postupne boli rovnocenné alternatívy.

Dvakrát pomalší *tichý golubčik*, zapísaný len s jednou bodkou, sa objavuje až v 17. storočí na mieste *golubčika* alebo *strely mračnej* v popevkoch typu *podjezd*.

Tabuľka 2

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor	Paleobyz.	Mediobyz.
<i>Запятая</i> ʘ	7	<i>Απόστροφος</i> >	>
<i>Запятая с крыжем</i> ʘ† <i>Челюстка</i> ʘ↪	7×	<i>Απόστροφος</i> + <i>χαμιλή</i> >×	>×
<i>Голубчик</i> ʘ: 	ʘ: 	<i>Απόστροφος (Όλίγον)</i> + <i>Κεντήματα</i> ῥ >.. ῖ	>.. ῖ

3a Krjuk // Крюк

Melodický akcent jednotkovej dĺžky nad slabikou sa v byzantskej notácii označoval znakom *petasti* alebo *oxeia*. Kým *oxeia* predstavuje ostrý prízvuk jednoducho vyčnievajúci nad deklamačnú úroveň, *petasti* sa realizuje mäkšie a s prednimaním nasledujúceho poklesu. Rozdiel medzi nimi nie je presne vymedzený a v mnohých prípadoch sú vzájomne zameniteľné³⁷.

Глас 2, Страстные антифоны 8а

Am

Am

Vi, Va

πα-ρά του Σω-τή-ρος η-μών,

Oba znaky predovšetkým označovali typ akcentu a neviazali sa na konkrétny intervalový skok. V strednobyzantskom systéme získali hodnotu +1.

Znaky *oxeia* a *petasti* sú odvodené z gréckych diakritických znamienok. Vzhľadom na to, že cirkevno-slovanský jazyk nerozlišuje tieto dva prízvuky a zrejme ani pri speve nemala ruská cirkev ambície ísť do takýchto detailov, staroruská notácia prevzala³⁸ iba znak *petasti* – *krjuk*, ktorým nahradila aj *oxeiu*.³⁹

3b Крюк мрачной

Na vyjadrenie vyššieho intervalového skoku (tercia, kvarta), vyššieho tónu alebo na potvrdenie stúpania melódie sa k *oxeii* a *petasti* mohla pridať *kentima*. Ruský *krjuk mračnoj* nesie predovšetkým význam vyššieho tónu a to v širšom kontexte, nie nutne vo vzťahu k predošlej slabike. V staroruskej notácii je mračný *krjuk* zriedkavý a v niektorých rukopisoch ho nenájdem vôbec.

Глас 5, самоподобен Вострубим

Am

Βα -σι- λεις και Αρ-χον-τες

Am

Vi

S439

S440

ЦѢ-СА- ѠИ И КѢ- -НА--ЪИ

³⁷ Zameniteľnosť = rukopismi doložené variantné použitie oboch znakov na rovnakej pozícii.

³⁸ Existuje niekoľko výnimiek, najmä v rukopisoch s kondakárnou notáciou, kde sa vyskytuje aj *oxeia*.

³⁹ To isté sa stalo po reforme gréckej notácie v r. 1814.

Зс Крюк светлой

Petasti alebo *oxeia* s dvoma bodkami vyjadrujú dvojtónovú realizáciu akcentu. Pri štúdiu rôznych byzantských prameňov 11.-14. storočia pritom zisťujeme, že *petasti* s jednou aj s dvoma bodkami sú zameniteľné alternatívy. To by sa dalo vysvetliť tak, že napr. postupnosti tónov C-E-C a C-DE-C sa z funkčného hľadiska chápali ako ekvivalentné a prítomnosť či neprítomnosť preklenovacieho tónu D bola len sekundárnou otázkou výrazu.

Staroruská notácia prevzala *petasti* s dvojbodkou v pôvodnom význame dvojtónového akcentu. Funkčná ekvivalentnosť *krjuku mračného* a *svetlého* však pravdepodobne spôsobila, že v niektorých prípadoch sa *svetlý krjuk* mohol čítať jednotónovo. Po reforme sa jednotónová hodnota stala normatívnou a *svetlý krjuk* sa stal silnejším, vyšším variantom *kriuku mračného*. Jediným reliktom pôvodného dvojtónového čítania je na začiatku popevku *Rafatka*:

Глас 1, канон воскресный, песнь 3:

Н

О мo- vos ει-δwς

Н

У

S407

S410

RI

С-ДН-НЗ СЗ-ВЛ-ДЫ-И

3c. Скамейка

Jediným prípadom, kde si ruská notácia trvalo zachovala *oxeiu*, je v spojení so spodnou dvojbodkou. Týmto znakom sa po reforme nahradil *kriuk svetlý* tam, kde bolo potrebné zachovať dvojtónový charakter.

Глас 2, хвалитный наславник в Начало индикта

α-γα-θός ε-βλά-στη-σε καρ-πός,
 α-γα-θός ε-βλά-στη-σε καρ-πός,
 ΕΛΛ-ΓΗ-Η ΒΟ-ΡΑ-ΣΤΕ ΠΑΟ- ΔΣ
 ΕΛΛ-ΓΪ ΒΟ-ΡΑ-ΣΤΕ ΠΑΟ

Tabuľka 3

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor	Paleobyz.	Mediobyz.
<p><i>Крюк</i> <i>простой мрачной светлой</i></p>		<p><i>Πεταστή/Οξεία</i></p> <p>+ <i>Κέντημα</i></p> <p>+ <i>Κεντήματα</i></p>	
<p><i>Скамейка</i></p>		<p><i>Οξεία + Κεντήματα</i></p>	

5b Палка с точкой

Pálka s bodkou v starobyzantskom systéme označuje, že prvý tón motívu je vyššie oproti predošlému tónu. V starej ruskej notácii je význam podobný, po reforme sa však tento znak postupne stráca. (→Príklad v odseku 2b)

5c Палка воздернутая

Bareia+kentimata je znak, ktorý predstavuje dvojicu stúpajúcich tónov v klesajúcej melodickej postupnosti. Nachádza sa spravidla na poslednej alebo prvej slabike kóla. V staroruskej notácii bol znak akceptovaný bezo zmeny na pôvodných pozíciách a je pravdepodobné, že s rovnakým významom.

V poreformnej notácii sa situácia líši v závislosti od pozície znaku. Ak je *palka vozdernutaja* na začiatku popevku, zachováva si pôvodnú funkciu, avšak jej melódia je rozvinutá do plynulejšieho klesajúceho motívu s dvojnásobnou dĺžkou. Ak sa znak nachádza na konci popevku, ide o popevok *skočec/skačok*, ktorý má osobitnú melódiu nezodpovedajúcu primárnemu významu neumov (tzv. lico).

Глас 2, самоподобен Киими похвальными венцы

Am

τούς δι- η- ρη- μέ -vous τοίς σώ-μα-σι,

Am

Vi

S440

Глас 2, κληώνη προεπίτη ἐπίτ, Πέντη 8:

Sav

τήν α- πα-ράλ- λακ-τον

S407

S410

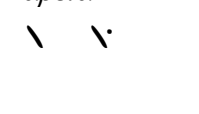
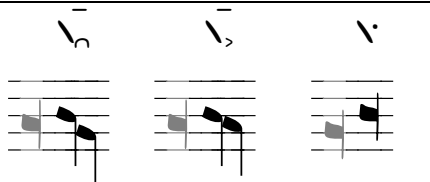
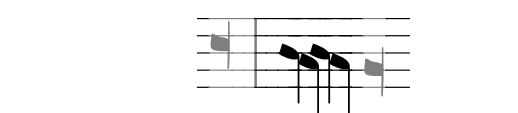
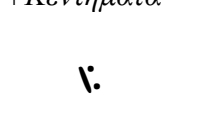

S424

J002

H6

H

Tabuľka 5

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor., Paleobyz.	Mediobyz.
<p><i>Палка \</i></p> 	<p><i>Βαρεία</i></p> 	
<p><i>Палка воздернутая \:</i></p> 	<p><i>Βαρεία +Κεντήματα</i></p> 	

6. Kľuč // Ключ

Byzantská *kufisma* sa nenachádza v archaickej vrstve a objavuje sa až cca. koncom 10. storočia. Jej melodická hodnota je podobná ako v prípade *petasti* a v strednobyzantskej notácii sa často *petastou* aj nahrádza. Osobitný charakter tohto znaku je daný skutočnosťou, že stojí vždy na predposlednej slabike kóla, kde okrem hlavného prízvuku (*petasti*) by pred finálou mal mať zároveň lomený efekt *bareie*. Pozoruhodné je tiež to, že sa znak často nachádza vo veršoch, ktoré sa vymykajú z pravidla o disemickej stope. Za kufismou vždy nasleduje archaický koncový *ison* v tvare bodky.

V staroruskej notácii sa znak *kufisma-kľuč* viaže s pevne určenou kadenciou (*koleso*). Ojedinele sa k nemu pripája *statia*, čo naznačuje, že už pred reformou znak dostal v ruskom systéme dvojnásobnú dĺžku.

Po reforme sa znak *kľuč* takisto striktnie viaže ku *kolesu*. Frekvencia jeho výskytu sa znížila v dôsledku častej náhrady predreformného *kolesa* popevkami *mreža*, *šibok* alebo *udol'*. V ruskej interpretácii je *koleso* charakteristické „synkopizovaním“ a lomením melódie, čoho pôvod môže súvisieť s už spomínanými akcentovými a rytmickými osobitosťami *kufismy*. V ruténskom čítaní nachádzame tento efekt len v suprasľských a ľvovských prameňoch, ostatné sa prikláňajú k jednoduchšiemu čítaniu na spôsob *šibku*.

Глас 2, хвалитный наславник в Начало индикта

χά-ρι-τι μάλ-λον

Am

БѦ-ГО-ДА-ТІ-Ю ПѦ - ЧЕ

Am

Vi

S439

S440

S416

S442

Глас 5 – Ключ

Am

Vi

S408

Tabul'ka 6

Ruten.	Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor	Paleobyz.	Mediobyz.
	<p><i>Ключ – Колесо</i></p>		<p><i>Κούφισμα</i></p>	

7. Paraklit // Параклит

Znak *paraklitiki* je v starobyzantských prameňoch doposiaľ nedostatočne vyjasnený.⁴¹ Najčastejšie stojí na začiatku poslednej periódy piesní, niekedy aj na začiatku piesní. Podľa našich výskumov na vzorke irmosov 1. hlasu⁴² sa vo väčšine prípadov viaže k základnému tónu stupnice (pri autentických hlasoch môže označovať aj o kvintu nižší plagiálny základ).

Predpokladáme, že v staroruskej notácii bol znak akceptovaný s rovnakým významom, avšak postupne sa zmenil na výlučne organizačný prvok označujúci začiatok piesne alebo začiatok novej sekcie. V tomto význame sa dostal do poreformnej notácie.

Čestnějšíju cheruvím, 6. hlas (Veľký Piatok, 9. irmos):

P55	> / > > /
LG67	ε / > / > / —
M110	ε / > / >
M142	— ε / > ε ε ε / >
S754	ε ε ε / >
VR59	ε ε / > / > ε
S1214	ε ε / > / > ε.
S1241	— ε / > ε ε ε / >
LG9	ε ε / > > ε ε ε
C220	— ε / > ε ε ε / ε
	την όν-τως Θε-ο -τό- κον
Ch	ε = ε ε ε ε ε ε
S407	ε = ε ε ε ε ε ε
S412	ε ε ε ε ε ε ε ε
S410	ε ε ε ε ε ε ε ε
S411	ε ε ε ε ε ε ε ε
	СОУ-ЦЮУ-Ю БО-ГО- РО-ДН- ЦЮ

⁴¹ Г.В.Алексеева, 2007, стр. 13-20.

⁴² Miloš Velimirović 1960, Appendices.

Dlhé znaky

Základné dlhé znaky majú dĺžku dvoch krátkych a ich základom je zdvojená *oxeia*, *apostrofof* alebo *bareia*.

1. Statija, Zapjataja dvojnaja // Статия, Запятая двойная

Základným dlhým znakom je *dipli* a nižší variant *dyo apostrofoi*, spoločne nazývané tiež (*malá*) *krátima*. *Dipli* označuje len dĺžku noty, výška bola daná kontextom formuly a v strednobyzantskej notácii dodanými intervalovými znakmi. Opäť je nutné zdôrazniť, že *dipli* je pôvodným, nie prídavným rytmickým znakom. *Dyo apostrofoi* predstavovali obvykle dlhý nižší tón, na poslednej alebo predposlednej slabike kadencie. Až v strednobyzantskej notácii získali intervalovú hodnotu -1.

Глас 2, *рожд. наславник* Августу единоначалствующу

The image shows a musical staff with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody is written in a style where note length is indicated by the number of stems (one stem for short, two for long). Below the staff is the Greek text: καί σου εν- αν-θρω-πή-σαν-τος εκ τής Αυ-νής. Below the text are two lines of rhythmic notation. The first line is labeled 'Am' and contains symbols: a hook, a comma, a colon, and a double slash. The second line is labeled 'Vi' and contains various symbols including slanted lines, dots, and hooks, representing intervallic values.

Глас 2, *самоподобен* Днес Христос

The image shows a musical staff with a treble clef and a key signature of one flat (B-flat). The melody is written in a style where note length is indicated by the number of stems (one stem for short, two for long). Below the staff is the Greek text: εκ Παρ-θέ-νου. Below the text is a line of rhythmic notation labeled 'Am' containing a horizontal line, a hook, a double slash, and a symbol with a hook and a dot.

Staroruská *statija* a *zapjataja dvojnaja* sú presným obrazom starobyzantských vzorov, avšak ich frekvencia výskytu je vyššia. V byzantských melódiách sa totiž formuly často z rytmických dôvodov končia krátkym tónom (*ison*, *apoderma*). V ruskej adaptácii tieto dôvody nefigurujú, preto posledné slabiky formúl sa štedrejšie vybavovali dlhým znakom. Po reforme počet dlhých koncových znakov ešte stúpol (porov. Príloha 2a, 3a).

Už v staroruskej notácii sa objavujú dva nové prvky bez opory v byzantskej notácii – *statija mračná* (s bodkou) a *statija svetlá* (s dvojbodkou), ktorých počet po reforme vzrástol. Bodka a dvojbodka sú tu približným pokusom o vyjadrenie výšky tónu, ale špeciálne pri *statii svetlej* dvojbodka zároveň určuje, že k tomuto tónu vedie stúpajúca melódia.

Strastné antifóny 8a, 2. hlas

S429

Н-ЖЕ ШТО БО-ГД БО- - ГО СЛО-БО

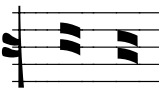
jEhdá ot dréva, 2. hlas

S410

S429

S430

J480

L1709

Tabuľka 1

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor.	Paleobyz.	Mediobyz.
<i>Статия</i> =	=	<i>Διπλή (Οξεία)</i> //	
<i>Запятая двойная</i> >>	>>	<i>Δύο απόστροφαι</i> >>	>>
			

2a Polkulizma // Полкулизма

Dipli + *klasma* alebo *xēron klasma* označuje slabiku s akcentom, za ktorou melódia klesá. V byzantskej notácii 10. storočia znak stál na vrchole ťažkých kadencií a na konci niektorých formúl. Od 11. storočia prichádza k zmene a k *statii* na vrchole kadencií sa píše *apostrof*. Základný význam znaku možno rozpísať ako spojenie motívov *oxeia* (+*kentimata*) s *klasmou*, čo vedie k širokej škále konkrétnych melodických realizácií.

V ruskom systéme sa znak *xēron klasma* – *polkulizma* prevzal v jeho archaickej funkcii a predstavuje prvý znak jedného z hlavných kadenčných postupov, čo ostalo zachované aj po reforme. V súlade so strednobyzantskou interpretáciou je melodický význam *polkulizmy* štvortónový, čo presne tlmočia staršie ruténske irmologiony.

Глас 2, Страстные антифоны 8b

έ -κρα-ζον,

Глас 2, Введение, наславник утрени

καί πά-σης τής ζω-ής

Глас 2, самоподобен Днес Христос

εκ Παρ-θέ-νου.

S407 =S440

S439

S410

J002

ω -το Δῆ -βη- - ца

Глас 2, Страстные антифоны 3a/e

3a

τό Ω-σαν-νά σοι ε-κραύ-γα-ζον,

3e

ί-να μή πει-ρα-σθή- -τε,

2b Chamila // Χαμιλα

Dyo apostrofoi+klasma je formálne nižším variantom *xēron klasmy*. Ide o starobyzantský znak, ktorý sa v strednobyzantskom systéme začal písať inak. Stojí výlučne na konci formúl a predstavuje rozdrobenie, ktorým sa pripravoval prechod od finály k novej formule, začínajúcej o tón vyššie (tj. miesto prechodu D-E vznikne DEC-D).

V ruskej adaptácii mal znak rovnaký rytmický význam. Ten sa zachoval aj po reforme, avšak už bez vymedzenia do oblasti nízkych tónov. *Chamila* sa tak stala znakom rozdrobenia finály a objavuje sa aj na miestach, kde pred reformou nebola. V pôvodnom rytmickom význame sa *chamila* interpretuje v ruténskych irmologionoch (s istým posunom výšky tónov), kým v ruskom čítaní sa uplatňuje synkopický efekt.

Глас 5, литийная стихира, неделя Разслабленнаго

Am Ε-πί τή Προ-βα-τι-κή κο-λυμ-βή-θρα,

Am S429

RI Πρη Ὁβ- - χει κδ - πικ - λι,

Глас 5, самоподобен Вострубим

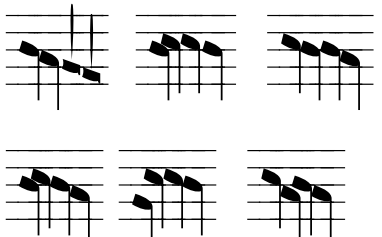
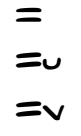

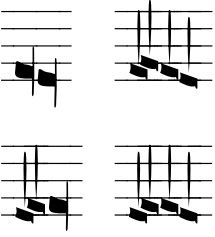
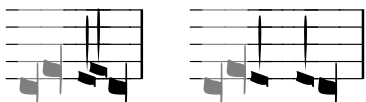

Am Βα -σι- λείς καί Ἀρ-χον-τες

Am S439

Am S440

Am Ць-са- - фн н кз- - на--зп

Tabuľka 2

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor.	Paleobyz.	Mediobyz.
<p><i>Полкулизма</i> = ∩</p> 		<p><i>Ξήρον κλάσμα</i></p> 	
<p><i>Χαμιλα</i> >> ∩</p> 			

3a Statia s palkou // Статия с палкой

Ruský znak *statia s palkou* po grafickej stránke zodpovedá byzantskej kombinácii *Διπλή + Βαρεία*. Ide o menej frekventovaný znak, ktorý v sebe spája vyjadrenie ostrého gramatického prízvuku (dvojnásobnou dĺžkou) s funkciou prípravy na kadenčné alebo kadencii podobné klesanie melódie, teda s funkciou *bareie*. V tomto význame je na príslušných pozíciách prevzatý aj v staroruských prameňoch. Pokiaľ sa výnimočne v tekto funkcii zachoval aj po reforme, môže priberať ornamentačné rozdrobenie, označené bodkou (*statia zakrytaja, fotiza*).

Глас 2, самоподобен Доме Евфратов

Am

Οί- -κος του Εφ-ρα- θά,

Am

Vi

S439/Usp

ΑΟ- ΜΕ ΕΥ-φρα- ΗΤΟ -ΒΟ

S416

S413,8

J002

ΑΟ- - -ΜΕ ΕΥ-φρα- ΟΟ- -ΒΖ

Doxastikon Dogmatikon, 2. hlas

S445

S430

ΒΜΙ -СΤΟ ΜΟ - Η- СΕ- Α

J002

ΒΟ-ΜΙ -СΤΟ ΜΟ - Η- СΕ- Α

J046

ΒΟ-ΜΙ -СΤΟ ΜΟ -СΕ- Α

I229

V staroruských prameňoch sa často objavuje *statiá s palkou* aj na predposlednej slabike ťažkých kadencií, čo sa po reforme stane normou. Táto zmena, bez analógie v byzantskej notácii, je v skutočnosti len doplnením spomenutej analógie s *palkou*, ktorá v prípade ľahkých kadencií stáva pred finálou, aj na prípad ťažkej kadencie. Označenie slabiky *statiou s palkou* implikuje zlom alebo odľahčenie pred finálnym tónom. Melodická hodnota je podľa analógie dvojtónová, čo sa v najstarších rutenských irmologionoch dôsledne dodržiava. Podobne ako pri jednoduchej *palké* v prípade terciového zostupu sa aplikuje preklenovací tón, kým v ruskom čítaní sa v takomto prípade prešlo k jednotónovej hodnote.

Statií s palkou vo funkcii znaku pred finálou zodpovedá v byzantskej tradícii priamo pokles o terciu na dlhý tón, alebo postupný pokles o terciu v dvoch tónoch.

Čestnějšíju cheruvím, 6. hlas (Velký Piatok, 9. irmos):

P55	
M110	
M142	
LD11	
C220	
	σε με-γα-λύ-νο-μεν.
Ch	
	ΓΑ ΒΕ- ΔΗ-ΥΑ- - ΙΕ- -ΜΖ.
S432	
S429	
	ΓΑ ΒΕ- ΔΗ-ΥΑ- - Ε- -ΜΖ.

J002

Глас 2, самоподобен Киими похвальными венцы

Am	
	κο-πι-ά-σαν-τα,
Am	
Vi	
S440	
	ΤΡΩ- ΔΗ- ΒΖ- ΨΑ-ΣΑ
416,42	

J029

3b *Derbica* // *Дербица*

Neumový znak *derbica*, viazaný na roprevok rovnakého mena, je pravdepodobne ruskou invenciou a nemá paralelu v nám známych byzantských prameňoch. Formálne v nej možno vidieť analógiu *statie s palkou*, s ktorou sa zhoduje vo funkcii znaku pred finálou formuly.

Statia s palkou je v mnohých prípadoch alternatívou *strely* a dá sa interpretovať rovnako. Miesto znaku *derbica* v raných poreformných a v mnohých predreformných rukopisoch nachádzame *strelu*. V byzantských prameňoch je obvyklým vzorom *derbice* *dipli / dyo apostrofoi + oxeia* s melodickým významom skoku o terciu alebo kvartu. V ruskej a ruténskej interpretácii je melodický zdvih preklenutý postupnosťou 4 tónov.

Глас 4, канон недели Ваий, 6

Y

Νύν τώ Κόσ-μω,

Sav

S407

S408

S410

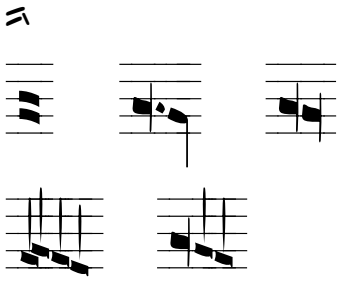

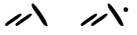
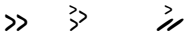
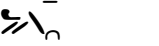

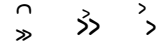

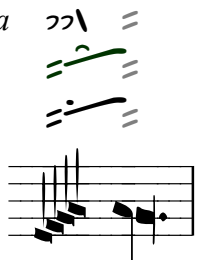

RI

НЫ- НѢ МН- -рѣ,

Sin

Νύν τώ Κόσ-μω,

Tabuľka 3

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor.	Paleobyz.	Mediobyz.
<p><i>Статия с палкой</i></p> 		<p><i>Διπλή + Βαρεία</i></p> <p>pred finálou:</p> 	 <p>pred finálou:</p>
<p><i>Дербица</i></p> 			

4 Zmeica //Змеица

Ruský znak *zmeica* je typický pre *fity* a *licá*, v bežných formuliach sa vyskytuje zriedkavo a to takmer výlučne v spojení so *statiou*. Z melodického hľadiska ide o alternatívu k *polkulizme* a k *statii s palkou*.

Byzantským pravzorom je bezmenný znak podobného tvaru, ktorý sa pridáva v určitých prípadoch k neumom *kratima* a *xeron klasma*, pravdepodobne ako náznak ďalšieho rozdrobenia (→príklad 2a). Neskôr bol stotožnený so znakom *hyporhoon* (v ligatúre *kratimohyporhhoon*). V novších strednobyzantských prameňoch nachádzame tvarovo podobný samostatný znak *Τρόμικον*, melodicky ekvivalentný s *xeron klasma*, prevzatý z notácie psaltika.

Глас 2, Введение, наславник утрени

Am

Εκ πί-ζης α- γα- θής,

Am

Vi

S439

S440

Ω-ΤΟ ΚΟ- ΡΕ- ΗΕ ΒΛΑ-ΓΔ-Δ-ΤΟ

5. Kryž // Крыж

V archaických byzantských prameňoch z polovice 10. storočia nesie posledná slabika piesní znak *stavros*, ktorý je primárne textovým interpunkčným znamienkom. Ešte pred začiatkom 11. storočia sa však nahrádza záverovým alebo štandardným *isonom*. Len výnimočne sa neskôr objavuje v spojení *ison+stavros*. Z uvedených skutočností dedukujeme, že *stavros* mal jednotkovú dĺžku a že krátka finála bola v byzantskom speve normou.

P55	
E54	
LG67	
M110	
VR59	
	σε με-γα-λύ- νο-μεν.
Ch	
	ΓΑ ΒΕ- ΜΗ-ΥΑ- - ΙΕ- -ΜΖ.
S408	
S412	
S416	
S438	

V staroruských prameňoch je *stavros* – *kryž* výlučným ukončením piesní,⁴³ na základe čoho sa usudzuje, že základom (priamym alebo sprostredkovaným) pre ruské knihy, napriek neskorším inováciám, museli byť byzantské pramene pred roku 950. Funkcia *kryža*⁴⁴ ostala nezmenená aj po reforme,⁴⁵ ale na rozdiel od byzantského pravzoru ide o dlhý znak, rovnocenný so *statiou*.

Tabuľka 4-5

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor.	Paleobyz.	Mediobyz.
Змеица			
Крыж +	+	+ + . .	

⁴³ Výnimky sú zriedkavé – uvedený príklad je atypický.

⁴⁴ Záverový znak *kryž* treba dôsledne odlíšiť od *kryža*, ktorý sa pridáva k *apostrofu*, *statii* a *strele* a je odvodený od byzantského znaku *chamili*.

⁴⁵ Výnimočne nachádzame piesne ukončené aj *statiou*, ide však o okrajový jav.

6. Strela // Стрела

Spojením *dipli* a *oxeia* / *petasti* vznikli znaky δόο a ἀνάσταμα, predstavujúce stúpajúcu dvojicu tónov. V protirečení k zaužívaným konvenciám sme presvedčení, že *dipli* označujúce zdvojenie dĺžky sa vzťahuje na slabiku ako celok, tj. celý motív musí mať v súčte dĺžku 2. V strednobyzantskom systéme sa dopĺňa neumový znak nad *dipli*, spresňujúci vzťah prvého tónu znaku k predošlej slabike. Miesto *dipli* môže byť základom znaku *dyo apostrofoi*.

Väčší interval medzi dvoma tónmi sa označuje pridanou *kentima*. Pridaním znaku *kentimata* sa motív mení na trojtónový. Ostáva otvorenou otázkou, ako rytmicky podeliť dĺžku 2 medzi tri tóny a ako to súvisí s umiestnením *kentimat* nad alebo pod *oxeiu*. V tabuľke uvádzame riešenie, definované v mladších vrstvách notácie a platné aj v chrysanthovskom systéme. Aplikovať ho však na staršie vrstvy notácie je anachronické, aj vzhľadom na to, že obe možnosti boli pôvodne zameniteľné.

V niektorých prípadoch kombinácia *dipli* + *petasti* mala význam jedinej dlhšej noty s určitou (dnes nie veľmi zrejmou) akcentáciou. Na odlíšenie od základného prípadu sa v neskorých starobyzantských a už dôsledne v strednobyzantských prameňoch *dipli* s *petastou* spojili ligatúrou do znaku (veľká) *kratima*.⁴⁶ Ten môže mať nad sebou bodku (*kentima*) na vyjadrenie vyššieho skoku (aspoň o terciiu).

V staroruskom systéme nachádzame *dipli* s *oxeiou* len zriedkavo, pričom ide skôr o špecifikum kaligrafie niektorých rukopisov. Normou je *dipli* s pretiahnutou *petastou* na mieste oboch pôvodných byzantských variantov. Po reforme sa v novej kaligrafii *petasti* nahrádza *oxeiou*.

Melodický význam znakov v staroruskej notácii mierne zatemňuje fakt, že prítomnosť a neprítomnosť *kentimy* alebo *kentimat* je variantná – otázkou je, či ide o dôsledok nedôslednosti v zápise alebo skutočne jednotlivé melodické hodnoty boli zameniteľné.

Je nepochybné, že základná *strela* si uchovala v staroruskom systéme dvojznačný charakter *anastama* / *kratima*, čo platí obmedzene aj prvé poreformné rukopisy. Čoskoro sa však prvý význam stráca a základná *strela* sa číta výlučne ako *kratima*, teda jednotónovo. Dvojtónový význam prevzala *strela mračná*, a to bez ohľadu na interval oboch tónov. V ruténskom čítaní, najmä v najstarších rukopisoch, sa často aplikujú preklenovacie tóny.

Pokiaľ sa *strela* nachádza v nižších polohách alebo v klesajúcich kadenciách, *statia* sa nahrádza *dvojitou zapjatou*. Táto záměna je však viazaná na konkrétne popevky. Význam znaku je podobný ako pri *strele*.

Глас 5, самоподобен Вострубим

καί τόν δι' Ο-υεί-ρου

Am

Vi

S439

S440

И СО-НБ-НБ-И -МЗ

⁴⁶ Uvedené rozlíšenie melodického významu je mladšie než vznik ligatúrneho znaku.

Γλᾶς 1, *самоподобен* Древле Моисей

Am $\text{ε} - - \text{πί} \text{τού} \quad \text{ό} - - \text{ρους} \text{Σι} - \text{νά} \quad \text{δι} - \text{ά} \text{συμ} - \text{βό} - \text{λων},$

Am $\text{ΗΛ} \text{ΓΟ} - - \text{ΡΕ} \quad \text{ΣΗ} - \text{ΗΛ} - \text{Η} \text{ΣΤΕ} - \text{Η} \quad \text{Ω} - \text{ΒΡΑ} - \text{ΖΕ} - \text{ΜΗ}$

Vi $\text{ΗΛ} \text{ΓΟ} - - \text{ΡΕ} \quad \text{ΣΗ} - \text{ΗΛ} - \text{Η} \text{ΣΤΕ} - \text{Η} \quad \text{Ω} - \text{ΒΡΑ} - \text{ΖΟ} - \text{ΜΗ}$

S407 $\text{ΗΛ} \text{ΓΟ} - - \text{ΡΕ} \quad \text{ΣΗ} - \text{ΗΛ} - \text{Η} \text{ΣΤΕ} - \text{Η} \quad \text{Ω} - \text{ΒΡΑ} - \text{ΖΕ} - \text{ΜΗ}$

S429 $\text{ΗΛ} \text{ΓΟ} - - \text{ΡΕ} \quad \text{ΣΗ} - \text{ΗΛ} - \text{Η} \text{ΣΤΕ} - \text{Η} \quad \text{Ω} - \text{ΒΡΑ} - \text{ΖΟ} - \text{ΜΗ}$

RI*

Γλᾶς 1, *самоподобен* Древле Моисей

Am $\text{έ} - \text{δει} - \text{ξε} \quad \text{τό} \text{αρ} - \text{χέ} - \text{του} - \text{πον}$

Am $\text{ΠΟ} - \text{ΚΑ} - \text{ΖΑ} \quad \text{ΗΛΥΛΑ} \text{Ω} - \text{ΒΡΑ} - \text{ΖΕ} - \text{ΗΛ} - \text{ΙΟ}$

Vi $\text{ΠΟ} - \text{ΚΑ} - \text{ΖΑ} \quad \text{ΗΛΥΛΑ} \text{Ω} - \text{ΒΡΑ} - \text{ΖΕ} - \text{ΗΛ} - \text{ΙΟ}$

S439 $\text{ΠΟ} - \text{ΚΑ} - \text{ΖΑ} \quad \text{ΗΛΥΛΑ} \text{Ω} - \text{ΒΡΑ} - \text{ΖΕ} - \text{ΗΛ} - \text{ΙΟ}$

S407 $\text{ΠΟ} - \text{ΚΑ} - \text{ΖΑ} \quad \text{ΗΛΥΛΑ} \text{Ω} - \text{ΒΡΑ} - \text{ΖΕ} - \text{ΗΛ} - \text{ΙΟ}$

Γλᾶς 2, *Страстные антифоны 3б*

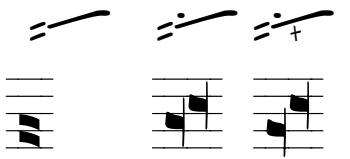

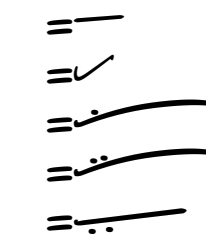

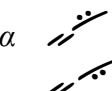
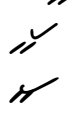

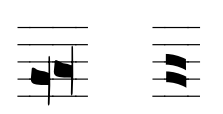

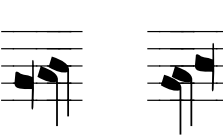

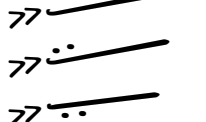
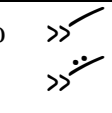
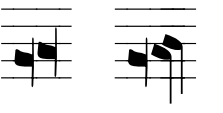
Am $\text{Εν} \text{τώ} \text{δείπνω} \text{σου} \text{Χρι} - \text{στέ} \quad \text{ο} \text{Θε} - \text{ός},$

Am $\text{ΝΑ} \text{ΒΕ} - \text{ΥΕ} - \text{ΦΗ} \quad \text{ΤΗ} \text{ΧΘ} - \text{ΤΕ} \quad \text{ΒΟ} - - \text{ΦΕ}$

Vi, Va $\text{ΝΑ} \text{ΒΕ} - \text{ΥΕ} - \text{ΦΗ} \quad \text{ΤΗ} \text{ΧΘ} - \text{ΤΕ} \quad \text{ΒΟ} - - \text{ΦΕ}$

S407 $\text{ΝΑ} \text{ΒΕ} - \text{ΥΕ} - \text{ΦΗ} \quad \text{ΤΗ} \text{ΧΘ} - \text{ΤΕ} \quad \text{ΒΟ} - - \text{ΦΕ}$

Tabuľka 6

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor.	Paleobyz.	Mediobyz.
<p><i>Стрела</i> <i>простая</i> <i>мрачная</i></p> <p>var. ruten.: <i>поводная</i> <i>светлая</i></p> 	 <p><i>с. поездная</i></p> 	<p><i>Δύο</i></p> <p><i>Ανάσταμα</i></p> <p><i>Ανατρίχισμα</i></p> <p><i>Κράτημα</i></p> 	
<p><i>Стрела громная</i></p> 		<p><i>Απέσω έξω</i></p> 	

7b Triaska // Τряска

Spojenie *piasma+petasti* je starobyzantská *seisma*.⁴⁷ Na základe početných zameniteľných variantov usudzujeme, že znak je melodicky ekvivalentný so spojením *bareia+oxeia/petasti* a pravdepodobne aj s *kratimohyporhoon+oxeia*. V ruskej notácii *seisme* zodpovedá tvarom, a výnimočne aj názvom *triaska*. Jej melódia aj po reforme ostáva v základoch rovnaká. Paradoxne, v ruskom čítaní sa aplikujú preklenovacie tóny, kým v ruténskej, najmä mladšej tradícii sa *triaska* číta jednoduchšie.

Глас 5, самоподобен Вострубим

τή ε- τη- σί- ω πα-νη- γύ- -ρει

Am

Vi

S439

БЗ МО-ΛΕ-БЪ-НО -Ε ΤΟ-ΡΕ-ΦΗ-СТВО,

S408

БЗ МО-ΛΕ-БЕ-НО -Ε ΤΟ-ΡΕ-ΦΕ-СТВО,

S431

Глас 2, Страстные антифоны За

τό Ω-σαν-νά σοι εκραύ-γα-ζον,

Am

Vi

Va

S407

Ω- ΣΑ- - ΗΛ ΤΗ ΒΟ-ΠΙ- Α- Δ- Χδ

S429

J002

⁴⁷ V strednobyzantskom systéme tento názov patrí spojeniu *piasma+hyporrhoeé*.

7c Dva v čelnu // Два в челну

Ruskému znaku *dva v čelnu* sa z grafického hľadiska podobá byzantské *epegerma*. V najstarších doložených vrstvách byzantskej notácie sa *epegerma* nachádza iba v systéme typu Chartres. V mladšej starobyzantskej a v strednobyzantskej notácii sporadicky vystupuje ako súčasť zápisu *thematismov* a na mieste pôvodnej samostatnej *epegermy* nachádzame kombináciu znakov *piasma+oxeia (+kentimata)*. Jej vzhľad prezrádza ligatúru *piasma + petasti*. Usudzujeme preto, že *epegerma* je v skutočnosti len „chartreský“ ekvivalent *seismy*.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti je prekvapujúce, že znak *epegerma* má svoje dôležité miesto v staroruskej notácii. To by naznačovalo, že buď *epegerma* musela byť prítomná v archaických byzantských prameňoch pred roku 950, alebo pri úpravách ruskej notácie v 11. storočí sa muselo čerpať aj z notácie typu *Chartres*.

Глас 2, Страстные антифоны 3 b// d

Εἰς ἐξ u- μών

Am Vi Va

S407 S410 S447

Ê- ΔΗ- ΗΖ Ψ- ΤΟ ΒΑ- - CZ

Ê- ΔΗ- ΗΖ Ψ- ΤΟ ΒΑ- - CZ

Οὐ-τω ποι-εί- τε

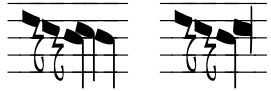
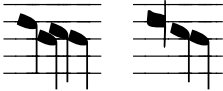
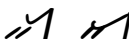

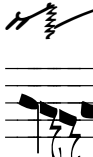

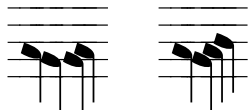

Am Vi Va

S409 S411 S416 S447 S429

CH- ЦЕ ТКО-ФН- ТΕ

CH- - ЦЕ ТКО-ФН- ТΕ

Tabul'ka 7

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor.	Paleobyz.	Mediobyz.
<p><i>Сложития</i> " " "</p> 	<p>"</p>	<p><i>Πίασμα / Βαρεία διπλή</i></p> <p>"</p>	
<p><i>Τряска</i> " "</p> <p>var. ruten.</p> 	<p>"</p>	<p><i>Σεισμα</i> " "</p> <p><i>Κρατημουπρροον</i></p> 	
<p><i>Два в челну</i> " "</p> 	<p>"</p>	<p><i>Επεγευμα</i></p> <p>"</p>	

Prídavné znaky

Z prídavných znakov, ktoré v byzantských rukopisoch nikdy nestoja samostatne, sme už v zodpovedajúcom kontexte spomenuli znaky *kentima*, *kentimata*. V tejto kapitole spomenieme niekoľko ďalších.

1. Sokolec // Соколец

Na označenie najvyšších tónov stupnice alebo na väčší intervalový skok sa v novších vrstvách starobyzantskej notácie používal znak *ypsili*, pridaný k znakom *oligon*, *oxeia* alebo *petasti* (aj v rámci *anastamy*). Strednobyzantský systém upresnil význam na kvintu.

Ruská notácia prevzala tento znak v spojení s krjukom alebo strelou a zachovala si ho aj po reforme, kde sa však jeho význam obmedzil na označenie najvyššieho tónu stupnice hlasu, prípadne tónu nad obvyklým stropom. Pri strele môže implikovať melodickú realizáciu s pridaným tónom hore.

Глас 2, хвалитный наславник в Начало индикта

χά-ρι-τι μάλ-λον

Am

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor.	Paleobyz.	Mediobyz.
<p>Крюк с сокольцем</p> <p>Стрела с сокольцем</p>		<p>Πεταστή / Ολίγον + Υψηλή</p> <p>Ανάσταμα + Υψηλή</p>	

2 Truba // Труба

Prvý neumový znak, ktorý označoval zmenu stupnice, bola *ftora*, zapísaná písmenom *fī* a označujúca základný tón 3. hlasu (dnešné *c*). Používal sa veľmi zriedkavo pri melodických skokoch na označenie charakteru a výšky tónu, na ktorý sa melodický postup dostal.

V ruskom systéme je znak *ftory* takisto zriedkavý a rovnako ako v byzantskej notácii sa viaže ku *krjuku* alebo *strele*. Po reforme sa zachovalo iba spojenie so *strelou* a znak *fī* sa presunul doľava. Hoci sa pôvodný význam formálne zachoval (melodický motív vystupuje na základný tón 3. hlasu), význam znaku sa vníma už ako konkrétny pevný motív.

Глас 2, самоподобен Киими похвальными венцы

Am

tón mén

Am

Vi pl.4

409,16

RI

Глас 2, Введение, наславник утрени

S439

ДЬ - НЄ - СЬ ПРЄ - ЧИ - СТА - А - - ГО СВА - ЦЄ - - НІ - А

S440

S408

S409 =S410,416

S442

S450

ДНЄ ЧИ - - СТИ - - ША СВА - - ТЫ - НИ

180

ДЄ - - НЄ ЧЄ - - НІ - ША - - А СВА - ТЫ - НИ

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor.	Paleobyz.	Mediobyz.
<i>Труба</i> 	 	<i>Φθορά</i> 	

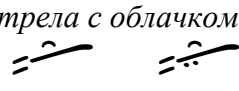

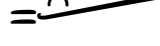

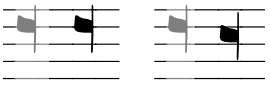
3 Oblačko // Облачко

V starobyzantských prameňoch sa nad *petastou* alebo *anastamou* môže nachádzať znak pripomínajúci neskorší *elafron*. Ide azda len o inak natočený *apostrofos*, ktorým sa vyjadruje, že napriek akcentovanej realizácii tónu na spôsob *petasti* z intervalového hľadiska melódia nestúpa, ostáva na rovnakej úrovni alebo klesá o tón.

Ruská notácia prevzala obe kombinácie, avšak po reforme ostáva len *strela s obláčkom*. *Oblačko* označuje zlom melódie a pokles o tón.

P55	>		>	>	
E54	>		>		>
M110				>	
S754					>

την όν-τως Θε-ο -τό- κον

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor.	Paleobyz.	Mediobyz.
<i>Стрела с облачком</i> 	 	 	

3 Pauk // Паук

Grécka *kylisma* je doložená až posledných fázach starobyzantskej notácie. Tvarom pripomína v niektorých rukopisoch ligatúru *apostrofos+klasma*. Ide o rozdrobenie posledného tónu formuly najčastejšie v prípadoch, keď nasledujúca formula má začínať o tón nižšie. Môže mať jednoduchú (vtedy často *kylismu* nahrádza *klasma*) alebo bohatšie ornamentovanú melódiu s nejasným poradím dopísaných vysvetľujúcich neumov.

Byzantská *kylisma* má dva varianty, rozlíšené iba strednobyzantskými doplnkovými znakmi. Druhý variant, o niečo bohatší, je z hľadiska rytmu a poradia nôt nejasný.

Ruský systém akceptuje *kylismu* – *pauk* s tvarom, ktorý skôr pripomína *ouranismu* z notácie Chartres. Pravdepodobne sa zachovali aj dve rôzne interpretácie, neskôr po reforme nie celkom dôsledne odlišené (ne)prítomnosťou *statie*. Jednoduchšej resp. zložitejšej možnosti zodpovedá v ruskom systéme malý a veľký *pauk*.

Глас 2, самоподобен Днес Христос

καί ο Λό-γος σαρ-κού-ται.

Am

Vi

S407

И СЛО-ВО ПЛО-ТЬ БЫ-ВА -Е - ТЬ

S407

S442

И СЛО-ВО ПЛО-ТЬ БЫ-ВА -Е - ТЬ

И СЛО-ВО ПЛО-ТЬ БЫ-ВА -Е - ТЬ

Глас 4, канон недели Ваий, 1

Ωφ-θη- - - -σαν,

Sav

S407

S429

ΒΗ-ΨΑ- - ΣΑ

Rus. 16.-17. stor	Rus. 11.-15. stor.	Paleobyz.	Mediobyz.
<p><i>Стрела с облачком</i></p>		<p><i>Κόλισμα</i></p>	